

Rättsfallssamlingen

DOMSTOLENS DOM (stora avdelningen)

den 26 februari 2019*

”Begäran om förhandsavgörande – Artikel 13 FEUF – Djurskydd – Förordning (EG) nr 1099/2009 – Skydd av djur vid tidpunkten för avlivning – Särskilda slaktmetoder som påbjuds av religiösa riter – Förordning (EG) nr 834/2007 – Artikel 3 och artikel 14 b viii – Förenlighet med ekologisk produktion – Förordning (EG) nr 889/2008 – Artikel 57 första stycket – Europeiska unionens logotyp för ekologisk produktion”

I mål C-497/17,

angående en begäran om förhandsavgörande enligt artikel 267 FEUF framställd av Cour administrative d’appel de Versailles (Förvaltningsöverdomstolen i Versailles, Frankrike) genom beslut av den 6 juli 2017, som inkom till domstolen den 10 juli 2017, i målet

Œuvre d’assistance aux bêtes d’abattoirs (OABA)

mot

Ministre de l’Agriculture et de l’Alimentation,

Bionoor SARL,

Ecocert France SAS,

Institut National de l’Origine et de la Qualité (INAO)

meddelar

DOMSTOLEN (stora avdelningen)

sammansatt av ordföranden K. Lenaerts, vice ordföranden R. Silva de Lapuerta, avdelningsordförandena J.-C. Bonichot, A. Arabadjiev, F. Biltgen, K. Jürimäe och C. Lycourgos samt domarna J. Malenovský, E. Levits, L. Bay Larsen, D. Šváby (referent), C. Vajda och S. Rodin,

generaladvokat: N. Wahl,

justitiesekreterare: handläggaren V. Giacobbo-Peyronnel,

efter det skriftliga förfarandet och förhandlingen den 19 juni 2018,

med beaktande av de yttranden som avgetts av:

– Œuvre d’assistance aux bêtes d’abattoirs (OABA), genom A. Monod, avocat,

* Rättegångsspråk: franska.

- Bionoor SARL, genom N. Gardères, avocat,
- Ecocert Frankrike SAS, genom D. de Laforcade, avocat,
- Frankrikes regering, genom D. Colas, S. Horrenberger och E. de Moustier, samtliga i egenskap av ombud,
- Greklands regering, genom G. Kanellopoulos och A. Vasilopoulou, båda i egenskap av ombud,
- Norges regering, genom A. Dalheim Jacobsen, T. Bjerre Leming och D. Sørli Lund, samtliga i egenskap av ombud,
- Europeiska kommissionen, genom A. Bouquet, A. Lewis och B. Eggers, samtliga i egenskap av ombud,

och efter att den 20 september 2018 ha hört generaladvokatens förslag till avgörande,

följande

Dom

- 1 Begäran om förhandsavgörande avser tolkningen av artikel 13 FEUF, rådets förordning (EG) nr 834/2007 av den 28 juni 2007 om ekologisk produktion och märkning av ekologiska produkter och om upphävande av förordning (EEG) nr 2092/91 (EUT L 189, 2007, s. 1), kommissionens förordning (EG) nr 889/2008 av den 5 september 2008 om tillämpningsföreskrifter för rådets förordning (EG) nr 834/2007 (EUT L 250, 2008, s. 1) i dess lydelse enligt förordning (EU) nr 271/2010 av den 24 mars 2010 (EUT L 84, 2010, s. 19) (nedan kallad förordning nr 889/2008), och av rådets förordning (EG) nr 1099/2009 av den 24 september 2009 om skydd av djur vid tidpunkten för avlivning (EUT L 303, s. 2009, s. 1).
- 2 Begäran har framställts i ett mål mellan sammanslutningen Œuvre d'Assistance aux bêtes d'Abattoirs (nedan kallad sammanslutningen OABA), å ena sidan, och ministre de l'Agriculture et de l'Alimentation (ministern för jordbruk och livsmedel, Frankrike) (nedan kallad jordbruksministern), Bionoor SARL, Ecocert France SAS (nedan kallat Ecocert), och Institut national de l'origine et de la qualité (INAO) (Nationella institutet för ursprung och kvalitet, Frankrike), å andra sidan. OABA har i målet yrkat förbud mot marknadsföring och saluföring av nötköttsprodukter under märket "Tendre France" med halalcertifiering och märkningen "ekologiskt jordbruk".

Tillämpliga bestämmelser

Unionsrätt

Förordning nr 834/2007

- 3 I skälen 1 och 3 i förordning nr 834/2007 anges följande:

"(1) Ekologisk produktion är ett övergripande system för jordbruksverksamhet och livsmedelsproduktion där man kombinerar bästa miljöpraxis, stor biologisk mångfald, bevarande av naturresurser, tillämpning av stränga djurskyddskrav och en produktionsmetod som motsvarar förväntningarna från de konsumenter som föredrar produkter som har framställts med användning av naturliga ämnen och processer. Den ekologiska produktionsmetoden spelar

därigenom en dubbel roll i samhället; den försörjer en särskild marknad där konsumenterna efterfrågar ekologiska produkter och den levererar kollektiva nyttigheter som bidrar till miljö- och djurskyddet, liksom till landsbygdsutveckling.

...

- (3) [Unionens] rättsliga ram för den ekologiska produktionssektorn bör ha som mål att skapa sund konkurrens och en väl fungerande inre marknad för ekologiska produkter, samtidigt som man bibehåller och lever upp till konsumenternas förtroende för produkter med en märkning som anger att de är ekologiska. Den bör också syfta till att skapa förutsättningar för sektorn att utvecklas i takt med produktions- och marknadsutvecklingen.”

- 4 Artikel 1 i förordningen, med rubriken ”Syfte och tillämpningsområde”, har följande lydelse:

”1. Denna förordning utgör grunden för en hållbar utveckling av ekologisk produktion samtidigt som den sörjer för en väl fungerande inre marknad, garanterar sund konkurrens, inger förtroende hos konsumenterna och skyddar deras intressen.

I förordningen fastställs gemensamma mål och principer som skall ligga till grund för de regler som fastställs i enlighet med denna när det gäller

- a) alla led av produktion, beredning och distribution av ekologiska produkter samt kontroll av dessa,
- b) användning av uppgifter om ekologisk produktion vid märkning och marknadsföring.

...

3. Denna förordning skall tillämpas på alla aktörer som ägnar sig åt verksamhet inom något led av produktionen, beredningen och distributionen med anknytning till produkter som anges i punkt 2.

...

4. Denna förordning skall tillämpas, utan att tillämpningen av andra [unions]bestämmelser eller nationella bestämmelser påverkas, i överensstämmelse med [unions]rätten på området för de produkter som avses i denna artikel, till exempel bestämmelser som reglerar produktion, beredning, saluföring, märkning och kontroll, inklusive lagstiftning om livsmedel och djurfoder.”

- 5 I artikel 2 i förordningen, som har rubriken ”Definitioner”, föreskrivs följande:

”I denna förordning gäller följande definitioner:

- a) *ekologisk produktion*: användning av produktionsmetoder som överensstämmer med de regler som fastställs i denna förordning i samtliga produktions-, berednings- och distributionsled.
- b) *produktions-, berednings- och distributionsled*: alla led från och med primärproduktion av en ekologisk produkt till och med dess lagring, bearbetning, transport, försäljning eller tillhandahållande till slutkonsumenten, och i förekommande fall märkning, marknadsföring, import, export och underleverantörsverksamhet.

...

- i) *beredning*: arbetet med konservering och/eller bearbetning av ekologiska produkter inklusive slakt och styckning när det gäller animalieprodukter samt paketering, märkning och/eller ändringar av märkning som gäller den ekologiska produktionsmetoden.

...”

- 6 I artikel 3 i förordning nr 834/2007 fastställs målen med ekologisk produktion i följande ordalag:

”Ekologisk produktion skall ha följande allmänna mål:

- a) Att införa ett hållbart förvaltningssystem för jordbruk som

...

- iv) uppfyller stränga djurskyddskrav och i synnerhet respekterar djurens artspecifika beteendebestånd.

...

- c) Att sträva efter att producera många olika slags livsmedel och andra jordbruksprodukter som ett svar på konsumenternas efterfrågan på varor som framställs med hjälp av processer som inte skadar miljö, människors hälsa, växters sundhet eller djurs hälsa och välbefinnande.”

- 7 Under rubriken ”Specifika principer för jordbruk” anges i artikel 5 h i förordning nr 834/2007 att ekologiskt jordbruk ska grunda sig på den särskilda principen om en ”hög djurskyddsnivå som tar hänsyn till artspecifika behov”.

- 8 Artikel 14 i förordningen rör ”[r]egler för animalieproduktion” och punkt 1 i den artikeln har följande lydelse:

”Utöver de allmänna regler för jordbruksproduktion som fastställs i artikel 11 skall följande regler tillämpas på animalieproduktion:

...

- b) När det gäller djurhållningspraxis och utrymmen för förvar av djur:

...

- viii) Allt lidande, inklusive stympning, skall minimeras under djurens hela liv, inklusive vid tidpunkten för slakt.

...”

- 9 Artikel 25 i förordningen, avseende ”Logotyper för ekologisk produktion”, har följande lydelse:

”1. [Europeiska unionens logotyp] för ekologisk produktion får användas vid märkning, presentation och marknadsföring av produkter som uppfyller kraven i denna förordning.

[Europeiska unionens logotyp för ekologisk produktion] får inte användas i fråga om produkter under omställning och livsmedel enligt artikel 23.4 b och c.

2. Nationella och privata logotyper får användas vid märkning, presentation och marknadsföring av produkter som uppfyller kraven i denna förordning.

3. Kommissionen skall i enlighet med det förfarande som avses i artikel 37.2 fastställa specifika kriterier när det gäller ... presentation, sammansättning, storlek och utformning [av Europeiska unionens logotyp för ekologisk produktion].”

Förordning nr 889/2008

10 I skäl 10 i förordning nr 889/2008 anges att det vid ekologisk animalieproduktion är av största betydelse att ”iaktta en hög djurskyddsnivå”.

11 Artikel 57 i förordningen, med rubriken ”EU:s ekologiska logotyp”, har följande lydelse:

”I enlighet med artikel 25.3 i förordning [nr 834/2007] ska Europeiska unionens logotyp för ekologisk produktion (nedan kallad EU:s ekologiska logotyp) vara utformad enligt förlagan i del A i bilaga XI till den här förordningen.

EU:s ekologiska logotyp får endast användas om den berörda produkten är producerad i enlighet med kraven i förordning [nr 2092/91] och dess tillämpningsföreskrifter eller förordning [nr 834/2007] och kraven enligt den här förordningen.”

Förordning nr 1099/2009

12 Skälen 2, 4, 18, 20, 24 och 43 i förordning nr 1099/2009 har följande lydelse:

”(2) Avlivning av djur kan orsaka djuren smärta, plåga, rädsla eller andra former av lidande även under bästa möjliga tillgängliga tekniska förhållanden. Vissa ingrepp i samband med avlivningen kan vara stressande och alla bedövningstekniker har vissa nackdelar. Företagarna eller var och en som är inblandad i avlivning av djur bör vidta nödvändiga åtgärder för att undvika smärta och minimera plåga och lidande hos djuren under slakt och avlivning med hänsyn till bästa praxis på området och tillåtna metoder enligt denna förordning. Smärta, plåga eller lidande bör därför anses kunna ha undvikits om företagare eller var och en som är inblandad i avlivning av djur bryter mot något av kraven i denna förordning eller använder tillåtna metoder utan att utnyttja senaste möjliga teknik och därigenom på grund av vårdslöshet eller med avsikt orsakar djuren smärta, plåga eller lidande.

...

(4) Djurskydd är en [unions]värdering som föreskrivs i protokoll (nr 33) om djurskydd och djurens välfärd som fogats till [EG-]fördraget ... Skydd av djur vid tidpunkten för slakt eller avlivning är en fråga av allmänt intresse som påverkar konsumenternas attityder till jordbruksprodukter. Dessutom bidrar bättre djurskydd vid tidpunkten för slakt till bättre köttkvalitet och indirekt till bättre arbetsmiljö i slakterier.

...

(18) Undantag från kravet på bedövning vid religiös slakt som äger rum i slakterier beviljades genom [rådets] direktiv 93/119/EG [av den 22 december 1993 om skydd av djur vid tidpunkten för slakt eller avlivning (EGT L 340, 1993, s. 21; svensk specialutgåva, område 3 volym 55, s. 194)]. Eftersom de [unions]bestämmelser som gäller för religiös slakt har införlivats på olika sätt beroende på nationell bakgrund och med beaktande av nationella bestämmelser som tar hänsyn till dimensioner utöver syftet med denna förordning är det viktigt att undantag från kravet på bedövning av djur före slakt bibehålls, samtidigt som en viss grad av subsidiaritet lämnas för varje medlemsstat. Följaktligen respekterar denna förordning religionsfriheten och rätten att utöva sin religion eller övertygelse genom gudstjänst, undervisning, sedvänjor och ritualer, vilket är förankrat i artikel 10 i Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna.

...

(20) Många avlivningsmetoder är plågsamma för djur. Därför behövs bedövning för att framkalla medvetlöshet och avsaknad av känslöförmågor innan eller samtidigt som djuret avlivs. Mätning av medvetlöshet och avsaknad av känslöförmågor hos ett djur är komplicerad och måste ske med vetenskapligt godkända metoder. Övervakning genom indikatorer bör dock ske för att utvärdera hur effektivt förfarandet fungerar under praktiska förhållanden.

...

(24) Beroende på hur de används under slakt eller avlivning kan vissa bedövningsmetoder leda till döden utan att orsaka smärta och med minsta möjliga plåga eller lidande för djuret. Andra bedövningsmetoder leder eventuellt inte till döden och djuren kan återfå medvetandet eller känsel under det fortsatta förfarandet vid slakt, vilket är smärtsamt. Sådana metoder bör därför kompletteras med andra metoder som garanterar en säker död innan djuren kan återhämta sig. Det är därför viktigt att ange vilka bedövningsmetoder som behöver kompletteras med avlivning.

...

(43) För att minimera lidandet vid slakt utan bedövning krävs ett rätt utfört halssnitt med en kniv med vass egg. Dessutom finns det risk för att djur som inte fixeras mekaniskt då snittet läggs avblodas långsammare, vilket förlänger lidandet i onödan. Nötkreatur, får och getter är de vanligaste arter som slaktas enligt detta förfarande. Följaktligen bör idisslare som slaktas utan bedövning fixeras individuellt och mekaniskt.”

13 I artikel 2 i förordning nr 1099/2009, som har rubriken ”Definitioner”, föreskrivs följande:

”I denna förordning avses med

...

f) *bedövning*: varje avsiktligt framkallad process som leder till att ett djur förlorar medvetandet och förmågan att känna smärta, inbegripet varje process som leder till omedelbar död,

g) *religiös ritual*: en rad handlingar i samband med slakt av djur vilka påbjuds av en religion,

...”

14 Artikel 3 i förordningen har rubriken ”Allmänna krav för avlivning och därmed sammanhängande verksamhet”. Punkt 1 i denna artikel har följande lydelse:

”Djur ska förskonas från all smärta, plåga eller lidande som kan undvikas vid tidpunkten för avlivning och därmed sammanhängande verksamhet.”

15 Artikel 4 i förordningen, med rubriken ”[b]edövningsmetoder”, har följande lydelse:

”1. Djur får endast avlivas efter bedövning i enlighet med de metoder och de särskilda krav för tillämpningen av dessa metoder som anges i bilaga I. Avsaknad av medvetande och känsel ska bibehållas till dess att djuret är dött.

De metoder i bilaga I som inte leder till omedelbar död (nedan kallad *enkel bedövning*) ska så snart som möjligt följas av ett förfarande som medför död, till exempel avblodning, hjärnsondning, elavlivning eller långvarig syrebrist.

...

4. Kraven i punkt 1 ska inte gälla beträffande djur som slaktas med särskilda metoder som påbjuds av religiösa riter, under förutsättning att slakten äger rum i ett slakteri.”

Fransk rätt

- 16 I artikel L. 641–13 i code rural et de la pêche maritime (lag om landsbygd och havsfiske), i den lydelse som är tillämplig i det nationella målet, föreskrivs följande:

”Såväl bearbetade som obearbetade jordbruksprodukter kan ges märkningen ’ekologiskt jordbruk’ om de uppfyller kraven i [unions]lagstiftningen angående ekologisk produktion och märkning av ekologiska produkter eller, i förekommande fall, de villkor som anges i specifikationer som på förslag av [INAO] godkänts genom förordning av behörig minister eller behöriga ministrar.”

Målet vid den nationella domstolen och tolkningsfrågan

- 17 Den 24 september 2012 vände sig sammanslutningen OABA till jordbruksministern med en begäran om att marknadsföring och saluföring av nötfärsbiffar under varumärket ”Tendre France”, med halalcertifiering och märkningen ”ekologiskt jordbruk” – vilken avses i artikel L. 641–13 i lagen om landsbygd och havsfiske och för vilken licens beviljas av det privata certifieringsorganet Ecocert, som handlar för INAO:s räkning och står under dess översyn – skulle bringas att upphöra. Samma dag begärde sammanslutningen att INAO skulle förbjuda användningen av denna märkning i fråga om nötkött från djur som slaktats utan föregående bedövning.
- 18 OABA:s begäran avslogs genom tysta beslut och sammanslutningen väckte därför, den 23 januari 2013, talan om maktmissbruk vid Conseil d’État (Högsta förvaltningsdomstolen, Frankrike).
- 19 I dom av den 20 oktober 2014 slog Conseil d’État (Högsta förvaltningsdomstolen) bland annat fast, vad gäller sammanslutningen OABA:s yrkande om upphävande av jordbruksministerns och INAO:s tysta beslut att inte förbjuda märkningen ”ekologiskt jordbruk” i fråga om nötköttsprodukter från djur som slaktats utan föregående bedövning, att unionslagstiftaren på ett uttömmande sätt har uppställt regler för ekologisk produktion av nötkreatur utan angivande av att medlemsstaterna ska anta tillämpningsbestämmelser och utan att kräva sådana bestämmelser för att reglerna ska få full verkan. Därmed är franska regleringsmyndigheter inte behöriga att utfärda nationella bestämmelser som upprepar, klargör eller kompletterar unionsrätten. Conseil d’État (Högsta förvaltningsdomstolen) ogillade följaktligen sammanslutningen OABA:s talan.
- 20 Vidare fann Conseil d’État (Högsta förvaltningsdomstolen) att den inte kunde pröva, som första och sista instans, sammanslutningens yrkande om upphävande av Ecocerts tysta beslut att inte vidta åtgärder, i enlighet med förordning nr 834/2007, för att få marknadsföringen och saluföringen av produkter med varumärket ”Tendre France” med halalcertifiering och märkningen ”ekologiskt jordbruk” att upphöra. Följaktligen överlämnades denna del av målet till tribunal administratif de Montreuil (Förvaltningsdomstolen i Montreuil, Frankrike) för prövning.
- 21 Genom dom av den 21 januari 2016 ogillade Tribunal administratif de Montreuil (Förvaltningsdomstolen i Montreuil) detta yrkande.
- 22 Sammanslutningen OABA överklagade denna dom till den hänskjutande domstolen, Cour administrative d’appel de Versailles (Förvaltningsöverdomstolen i Versailles, Frankrike). Till stöd för överklagandet har anförts att märkningen ”ekologiskt jordbruk” inte får användas i fråga om produkter som kommer från djur som slaktats utan föregående bedövning, eftersom en sådan slaktmetod inte uppfyller de ”stränga djurskyddskrav” som uppställs i artiklarna 3 och 5 i förordning nr 834/2007.

- 23 Sammanslutningen OABA har likaså anfört att även om artikel 4.4 i förordning nr 1099/2009 förvisso medger undantag från kravet på föregående bedövning vid rituell slakt av produktionsdjur, syftar detta undantag endast till att tillgodose djurhälsokrav och krav på lika respekt för trosuppfattningar och religiösa traditioner.
- 24 Genom Ecocerts certifiering av halalmärkt kött som kommer från djur som slaktats utan föregående bedövning åsidosätts, enligt OABA, dessutom principen om konsumenternas förtroende för ekologiska produkter.
- 25 Jordbruksministern, Bionoor, Ecocert och INAO har samtliga yrkat att sammanslutningen OABA:s överklagande ska ogillas.
- 26 Jordbruksministern har gjort gällande att varken förordning nr 834/2007 eller förordning nr 889/2008 uttryckligen utgör hinder för att det i enlighet med artikel 4.4 i förordning nr 1099/2009 beviljas undantag från kravet på föregående bedövning i det särskilda fall som avser rituell slakt.
- 27 Vidare har Bionoor hävdatt att halacertifiering inte är oförenlig med märkningen ”ekologiskt jordbruk” – vare sig i förhållande till unionsrätten eller till den nationella rätten – eftersom kravet på slakt med föregående bedövning skulle innebära att ytterligare ett villkor tillkommer som inte uttryckligen föreskrivs i gällande rätt.
- 28 Även om det enligt unionsrätten i princip krävs bedövning före slakt kan dessutom undantag från detta krav beviljas på grundval av religionsfriheten.
- 29 Ecocert har med stöd av INAO anfört att det inte framgår av målen med förordning nr 834/2007, inbegripet målet att uppfylla ”stränga djurskyddskrav”, att det föreligger en principiell oförenlighet mellan ekologisk produktion och rituell slakt som har till syfte att garantera den fria religionsutövningen.
- 30 Dessutom anser Ecocert att principen om konsumenternas förtroende inte har åsidosatts, eftersom det förelåg goda grunder för att tillåta användningen av märkningen ”ekologiskt jordbruk”.
- 31 Den hänskjutande domstolen har påpekat att det i förordningarna nr 834/2007, nr 889/2008 och nr 1099/2009 inte uttryckligen anges vilken eller vilka slaktmetoder som kan uppfylla de krav på djurskydd och på minimering av djurs lidande som uppställts för ekologisk produktion.
- 32 Bedömningen av argumentet att märkningen ”ekologiskt jordbruk” inte får användas för köttprodukter från djur som slaktats rituellt utan föregående bedövning ger således upphov till stora svårigheter vad gäller tolkningen av unionsrätten.
- 33 Mot denna bakgrund beslutade Cour administrative d'appel de Versailles (Förvaltningsöverdomstolen i Versailles) att vilandeförklara målet och ställa följande fråga till domstolen:

”Ska de tillämpliga unionsrättsliga bestämmelser som bland annat följer av

- artikel 13 [FEUF],
- förordning [nr 834/2007] vars tillämpningsföreskrifter fastställs i förordning [nr 889/2008], och
- förordning [nr 1099/2009]

tolkas så, att de tillåter eller förbjuder att EU-kontrollmärket ’ekologiskt jordbruk’ beviljas för produkter från djur som slaktats rituellt utan föregående bedövning, varvid slakten utförts i enlighet med de villkor som uppställs i förordning [nr 1099/2009]?”

Prövning av tolkningsfrågan

- 34 EU-domstolen påpekar inledningsvis att den hänskjutande domstolen och parterna i det nationella målet med sina hänvisningar till EU-kontrollmärket ”ekologiskt jordbruk” respektive märkningen ”ekologiskt jordbruk” i själva verket avser EU:s ekologiska logotyp i den mening som avses i artikel 25 i förordning nr 834/2007 och artikel 57 i förordning nr 889/2008.
- 35 Under dessa förhållanden ska det anses att den hänskjutande domstolen har ställt sin fråga för att få klarhet i huruvida förordning nr 834/2007, och då särskilt artikel 3 och artikel 14.1 b viii jämförd med artikel 13 FEUF, ska tolkas så, att den tillåter att EU:s ekologiska logotyp anbringas på produkter som kommer från djur som har slaktats rituellt utan föregående bedövning, varvid slakten utförts i enlighet med de villkor som uppställs i förordning nr 1099/2009, särskilt artikel 4.4 i förordningen.
- 36 I det avseendet ska det påpekas att det i skäl 1 i förordning nr 834/2007 anges att ekologisk produktion, som är ett övergripande system för jordbruksverksamhet och livsmedelsproduktion, kännetecknas av ”tillämpning av stränga djurskyddskrav”. I skäl 10 i förordning nr 889/2008 anges i sin tur att djurskyddet är av ”största betydelse i ekologisk animalieproduktion”. I artikel 3 a iv och c i förordning nr 834/2007 föreskrivs även att ekologisk produktion bland annat syftar till att ”införa ett hållbart förvaltningssystem för jordbruk som ... uppfyller stränga djurskyddskrav” och till att ”sträva efter att producera många olika slags livsmedel och andra jordbruksprodukter som ett svar på konsumenternas efterfrågan på varor som framställs med hjälp av processer som inte skadar ... djurs hälsa och välbefinnande”. I artikel 5 h i samma förordning föreskrivs vidare att ekologiskt jordbruk syftar till att säkerställa en ”hög djurskyddsnivå som tar hänsyn till artspecifika behov”.
- 37 Skyldigheten att minimera djurets lidande som stadgas i artikel 14.1 b viii i förordning nr 834/2007 bidrar till att förverkliga målet att säkerställa en hög djurskyddsnivå.
- 38 Unionslagstiftaren har vid flera tillfällen framhållit sin avsikt att säkerställa en hög djurskyddsnivå inom ekologiskt jordbruk och har därvid avsett understryka att detta är en produktionsmetod inom jordbruket som utmärks av att förstärkta djurskyddskrav iaktas överallt och i alla produktionsled där djurens välbefinnande kan förbättras ytterligare.
- 39 I enlighet med bland annat artikel 1.3 i förordning nr 834/2007 ska förordningen tillämpas på alla aktörer som ägnar sig åt verksamhet inom något led av produktionen, beredningen och distributionen med anknytning till produkter som anges i punkt 2 i samma artikel. Enligt lydelsen i artikel 2 led i) i samma förordning innefattar ”beredning” bland annat slakten av djuren.
- 40 När det gäller slakten begränsar sig förordningen till att, i artikel 14.1 b viii, ange att ”[a]llt lidande, inklusive stympning, skall minimeras under djurens hela liv, inklusive vid tidpunkten för slakt”.
- 41 Varken i förordning nr 834/2007 eller i förordning nr 889/2008 anges det uttryckligen vilken eller vilka slaktmetoder som är ägnade att minimera djurets lidande och som således kan bidra till att uppnå målet att säkerställa en hög djurskyddsnivå.
- 42 Förordning nr 834/2007 kan emellertid inte tolkas utan att hänsyn tas till förordning nr 1099/2009.
- 43 Den sistnämnda förordningen reglerar nämligen specifikt villkoren för slakt.
- 44 Såsom framgår av själva titeln på förordning nr 1099/2009 och skäl 2 i denna utgör dessutom skyddet av djurs välbefinnande det huvudsakliga syftet med förordning nr 1099/2009, vilket överensstämmer med artikel 13 FEUF, enligt vilken unionen och medlemsstaterna fullt ut ska ta hänsyn till djurs välfärd vid utformning och genomförande av unionens politik (se, för ett liknande resonemang, dom av den 29 maj 2018, Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen m.fl., C-426/16, EU:C:2018:335, punkterna 63 och 64).

- 45 I det avseendet bidrar förordning nr 1099/2009, såsom anges i skälen 4 respektive 24, till ”bättre djurskydd vid tidpunkten för slakt” och till att främja användningen av ”vissa bedövningsmetoder [som kan] leda till döden utan att orsaka smärta och med minsta möjliga plåga eller lidande för djuret”.
- 46 Dessutom följer av lydelsen i artikel 3 i förordning nr 1099/2009 att ”[d]jur ska förskonas från all smärta, plåga eller lidande som kan undvikas vid tidpunkten för avlivning”. Detta allmänna krav som gäller vid avlivning av djur kommer särskilt till uttryck i artikel 4.1 i denna förordning, i vilken det föreskrivs att ”[d]jur får endast avlivas efter bedövning” och att ”[a]vsaknad av medvetande och känsel ska bibehållas till dess att djuret är dött”.
- 47 Artikel 4.1 i förordning nr 1099/2009 jämförd med skäl 20 i samma förordning stadgar sålunda principen att djuret ska bedövas före avlivning och gör den till och med till en skyldighet. Såsom generaladvokaten i allt väsentligt har påpekat i punkt 43 i sitt förslag till avgörande har vetenskapliga studier visat att bedövning är den metod som leder till att djurets välbefinnande påverkas så lite som möjligt vid tidpunkten för slakt.
- 48 Det är förvisso riktigt att artikel 4.4 i förordning nr 1099/2009, jämförd med skäl 18 i samma förordning, tillåter rituell slakt varvid djuret kan komma att avlivas utan föregående bedövning. Denna slaktmetod, som inom unionen endast är tillåten i undantagsfall och då enbart för att garantera respekten för religionsfriheten (se, för ett liknande resonemang, dom av den 29 maj 2018, Liga van Moskeeën en Islamitische Organisaties Provincie Antwerpen m.fl., C-426/16, EU:C:2018:335, punkterna 55–57), medför dock inte att djurets smärta, plåga eller lidande lindras lika effektivt som vid slakt med föregående bedövning, som enligt artikel 2 f i förordning nr 1099/2009 jämförd med skäl 20 däri, behövs för att framkalla medvetlöshet och avsaknad av känsloförnimmelser hos djuret som avsevärt kan minska dess lidande.
- 49 Domstolen påpekar härvidlag att även om det i skäl 43 i förordning nr 1099/2009 preciseras att det för att ”minimera lidandet” vid slakt utan bedövning krävs ett rätt utfört halssnitt med en kniv med vass egg, så innebär en sådan metod emellertid inte att det är möjligt att leva upp till det krav på att ”[a]llt lidande [för djuren] skall minimeras” som avses i artikel 14.1 b viii.
- 50 I motsats till vad såväl den franska regeringen som motparterna i det nationella målet har gjort gällande i sina skriftliga yttranden kan således de särskilda slaktmetoder utan föregående bedövning som påbjuds av religiösa riter och som är tillåtna enligt artikel 4.4 i förordning nr 1099/2009 inte likställas – vad gäller kravet på en hög djurskyddsnivå vid tidpunkten för avlivning – med den slaktmetod med föregående bedövning som i princip krävs enligt artikel 4.1 i samma förordning.
- 51 Det ska även påpekas att skäl 3 i förordning nr 834/2007 hänvisar till målet att ”bibehåll[a] och lev[a] upp till konsumenternas förtroende för produkter med en märkning som anger att de är ekologiska”. I det avseendet är det viktigt att se till att konsumenterna kan vara säkra på att produkter som förses med EU:s ekologiska logotyp verkligen har framställts med iakttagande av strängast möjliga krav, bland annat vad gäller djurskydd.
- 52 Mot bakgrund av det ovan anförda ska tolkningsfrågan besvaras enligt följande. Förordning nr 834/2007, och då särskilt artikel 3 och artikel 14.1 b viii jämförd med artikel 13 FEUF, ska tolkas så, att den inte tillåter att EU:s ekologiska logotyp anbringas på produkter som kommer från djur som har slaktats rituellt i enlighet med de villkor som uppställs i förordning nr 1099/2009, särskilt artikel 4.4 i förordningen, men utan föregående bedövning.

Rättegångskostnader

- 53 Eftersom förfarandet i förhållande till parterna i det nationella målet utgör ett led i beredningen av samma mål, ankommer det på den hänskjutande domstolen att besluta om rättegångskostnaderna. De kostnader för att avge yttrande till domstolen som andra än nämnda parter har haft är inte ersättningsgilla.

Mot denna bakgrund beslutar domstolen (stora avdelningen) följande:

Rådets förordning (EG) nr 834/2007 av den 28 juni 2007 om ekologisk produktion och märkning av ekologiska produkter och om upphävande av förordning (EEG) nr 2092/91, och då särskilt artikel 3 och artikel 14.1 b viii jämförd med artikel 13 FEUF, ska tolkas så, att den inte tillåter att Europeiska unionens logotyp för ekologisk produktion, som avses i artikel 57 första stycket i kommissionens förordning (EG) nr 889/2008 av den 5 september 2008 om tillämpningsföreskrifter för förordning nr 834/2007, i dess lydelse enligt förordning (EU) nr 271/2010 av den 24 mars 2010, anbringas på produkter som kommer från djur som har slaktats rituellt i enlighet med de villkor som uppställs i rådets förordning (EG) nr 1099/2009 av den 24 september 2009 om skydd av djur vid tidpunkten för avlivning, särskilt artikel 4.4 i förordningen, men utan föregående bedövning.

Lenaerts	Silva de Lapuerta	Bonichot
Arabadjiev	Biltgen	Jürimäe
Lycourgos	Malenovský	Levits
Bay Larsen	Šváby	Vajda
Rodin		

Avkunnad vid offentligt sammanträde i Luxemburg den 26 februari 2019.

Justitiesekreterare
A. Calot Escobar

Ordförande
K. Lenaerts,